

Қызлардың хүсни-жамалы, сулыўлығы алдында сүйген кеўиллердің, ашықлардың сөз таба алмай, гибириктеліп қалыуы, хәттеки, жанын қурбан етиўге де таяр екенлиги көркем тенеўлер жәрдеминде образлы түрде сүүретленген:

Ақлымны кетүрдім көрген шул заман,
Ойғаныб уйқуўдын көрсем бир жәнән,
Кирпиги оқ киби, қашлары кәман,
Әзиз жаным тәндин шықты да кетти [8:9]

Илимпаз Б.Қәлиметов: «Әжинияздың бул «Бир жәнән» қосығы лирикалық қосық, көркемлігі хәм мазмұны жағынан ең жақсы шығармаларының бири», – деп, қосықты жоқары бағалайды [6:74].

Яр гөззаллығы, нәзиклиги, көркем хүсни жамалы «Бозатаўлы нәзәлим» қосығында да шайырлық пафос пенен жырланады. Мысалы:

Писте бурынында тиллә әребек,
Екки қара көзиң екки бәледек,
Үргениш йүртында бегим Төребек,
Тахтынан тайдырып, елден бездирер [9:11]

Қосықта нәзәлим қыздың сулыў портретин тәрийиплеўде, хәттеки, Үргениш журтының ханы Төребекти тахтынан бездирерлік саўлатлы көрки образлы түрде сәўленеди.

«Қырмызы» қосығында гиперболалық сүүретлеўлер арқалы қыздың сулыўлығы асыра тәрийипленгеи. Мысалы:

Жерлер ләрзем берер жолға шыққанда,
Таўларда жол берер күлип баққанда,
Сырға салып, тиллә хәйкел таққанда,
Аны салған қулақлары қырмызы [8:23].

Бул қосық хакқында Б.Генжемуратов былай жазады: «шайырдың «Қырмызы» редибли қосығы улыўма сегиз шуўмақтан ибарат болып, тәрийипленіп атырған гөззалға тән айрықша қасийеттиң мазмұны редиб – «қырмызы» сөзине жүкленген» [7:81].

«Садаға» қосығында Ханымбийке сулыўдың гөззаллығы дүньядағы бәрше қызлардан да ағла, зияда екенлиги төмендегіше тәрийипленген:

Дүньяға хеш келмес сендей бир дилбар,
Жүзи он төрт күнлик айдек мүнәўўар,
Сениң қасыңда жоқ затша Сәнаўбар,
Дүньяда бәршеси сендин садаға [9:16]

«Бийбигүл» қосығында аталық қызы болған Бийбигүлдің хеш кимге бергисиз, тенсиз, сулыў көрки менен бирликте дана, ақыл парасатлы, әдеп-икрамлы қыз екенлиги терең лапыз бенен жырланады. Мысалы:

Өзиң дана болдың хәм ақылың кәмал,
Бәршениң сулыўы ай жүзли жамал,
Атқа шыққан ақ маялы Айжамал,
Ол хәм сендей емес, лапты Бийбигүл [9:19].

Жуўмақлап айтқанда, Әжинияз шайыр қайсы темада, қайсы жанрда қосық жазыуына қарамастан, терең лапызлы көркем сөз шебери. Ол тәрийиплик шығармалардың шебери сыпатында өзиниң қарақалпақ поэзиясында салмақлы орын ийелейди.

Әдебиятлар

1. Пахратдинов Ә. XIX әсирдің ақыры XX әсирдің басындағы қарақалпақ әдебиаты тарийихы. – Нөкис: «Билим», 1996. 308-б.
2. Пахратдинов Ә. Әжинияз шайырдың көркемлик дүньясы. – Нөкис: «Қарақалпақстан», 2014. 100-б.
3. Айымбетов Қ. Халық даналығы. – Нөкис: «Қарақалпақстан», 1988.
4. Жәрімбетов Қ. XIX әсир қарақалпақ лирикасының жанрлық қасийетлери хәм раўажланыў тарийихы. – Н.: «Билим», 2004. 188-б.
5. Муртазаев А. Шайырдың мұхаббаты. – Нөкис: «Қарақалпақстан», 1988. 120-б.
6. Қәлиметов Б. Әжинияз лирикасы. – Нөкис: «Қарақалпақстан», 1981. 109-б.
7. Генжемуратов Б. Әжинияз лирикасының поэтикасы. – Нөкис: «Билим», 1997. 100-б.
8. Әжинияз. Зийўар. Таңдамалы шығармалары. – Нөкис: «Қарақалпақстан», 1988. 152-б.
9. Әжинияз. Бозатаўлы нәзәлим. Таңдамалы шығармалары. – Нөкис: «Билим», 2014. 155-б.

РЕЗЮМЕ. Мақолада XIX аср қарақалпақ лирикасы вакили Ажинияз Құсибой ўғлининг бадиий асарлари таҳлил қилинган. Шоирнинг таъриф асарларининг ғоявий-тематик йўналишлари, жанрий ва бадиий хусусиятлари асар матнлари мисолида ўрганилган. Таъриф қўшиқларида туғилган ер, Ва тан, мұхаббат, хотин-қизлар мавзусининг ифодаланиши очиб берилган.

РЕЗЮМЕ. В статье анализируется творчество сына Ажинияза Косибая, представителя каракалпакской лирики XIX века. На примере текстов произведения изучаются идейно-тематические направления, жанровые и художественные особенности описательных произведений поэта. В описательных песнях раскрывается выражение темы Родины, любви, женщины.

SUMMARY. The article analyzes the artistic works of the son of Ajiniyaz Kosiboy, a representative of the 19th century Karakalpak lyricist. Ideological-thematic directions, genre and artistic features of the poet's descriptive works are studied on the example of the texts of the work. In the descriptive songs, the expression of the theme of the birthplace, Motherland, love, and women is revealed.

QARAQALPAQ ÁDEBIYATÍNDÁ TÁRIYIP JANRÍ

H.Sh.Djangabaeva – tayanish doktorant

Ajiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq instituti

Tayanch soʻzlar: oda, qasida, bagʻishlov, hamd, koʻtarinki ruh.

Ключевые слова: ода, касида, посвящение, хвалить, приподнятый дух.

Key words: ode, intention, dedication, praise, high spirit.

Folklorlıq hám yarım jazba ádebiyattan milliy jazba ádebiyat basqışına ótken XIX ásir qaraqalpaq ádebiyatı folklorlıq miyaslar, Shıǵıs ádebiyatı hám mádeniyatı tásirinde jańa forma hám janrlar menen bayıdı. Shayırlarda endi ulıwma xalıq sanadan, jeke individual dóreiwshilik sanaǵa ótiw procesi kúsheydi. Bul bolsa jazba ádebiyatımızdıń rawajlanıwına, bayıwına xızmet etti. Bul dáwirde tiykarınan lirikalıq shıǵarmalar jazba ádebiyatımızdıń negizin quradı. XIX ásir qaraqalpaq ádebiyatı klassik shayırlarınan Kúnxoja, Ajiniyaz, Berdaq, Oteshler lirikamızdı ráńbá-reń janr hám obrazlar menen bayıttı. Usı dáwirge kelip qalıplesken lirikalıq janrlardan biri bul táriyip yamasa maqtaw. Táriyip janrı óziniń qásiyetleri boyınsha Batis ádebiyatındaǵı oda, Shıǵıs ádebiyatındaǵı qasidaǵa uqsas. Táriyip janrında jazılǵan qosıqlardıń mazmını tiykarınan qandayda bir shaxstı yamasa waqıyanı maqtawǵa qaratılǵan. Bul tuwralı folklor-tanıwshı Q.Ayimbetov: «Qaraqalpaq shayırları ótkendegi

awız ádebiyatındaǵı maqtaw elementin dawam etedi, ádebiyatıń maqtaw janrın óz shıǵarmalarında paydalanıp, onı joqarı kóteredi. Xalıq shayırları maqtawdı tiykarǵı temalardıń biri etip alıp, onı qalıplestirip, ádebiyatıń maqtaw janrı qalıpine keltiredi» [1:150-151] dep pikir bildirse, al XIX ásir qaraqalpaq lirikasını izertlep, onı janrlıq jaqtan klassifikaciyalǵan ilimpaz Q.Jarimbetov bılay dep jazadı: «XIX ásirde qaraqalpaq poeziyasında maqtaw janrın kóbinese táriyip dep júritken. Qaraqalpaq shayırları atı shıqqan sulıw qızlarǵı, el basqarǵan ataqlı biylerdi, eldiń namısını qorǵaǵan batırlardı, kindik qanı tamıp tuwılǵan jerin ózleriniń kóplegen qosıqlarında maqtanish penen jırlap ótken» [2:90].

Táriyip janrı oda hám qasidaǵa birqansha sıpatları menen uqsasa da, olardan ózine tán ayırmashılıqlarǵa iye. Batis ádebiyatındaǵı maqtaw qosıǵı antik grek ádebiyatınan baslap qalıplesken. Oda – (grek. ode – qosıq) – Lirikalıq janr bolıp, antik dáwirde «Oda» sózi dáslebinde maǵanaǵa

ıye bolmaǵan, keyin ol qosıqlarda (ásirese Pindar dóretiwsılıginde) jazılǵan saltanatlı, kóterińki, morallıq xarakter-degi, tiykarınan, lirikalıq xor qosıqlardı bildire basladı [3:684]. Oda janrınıń dáslepki úlgeri Pindar, Goracıy qosıqlarında kórinedi. Erte dáwirlerde odalar kóterińki, saltanatlı bolsa – Pindarikalıq, morallıq bolsa – Goracıyalıq, ıshqıy bolsa – anakreonıyalıq bolǵan. Romantizm dáwirinde Batista oda janrınıń sheberleri sıpatında F.Malerb, Volter, J.B.Russo, E.Lebren, al Rossıyada bolsa L.V.Lomonosov hám A.P.Sumarokovlar belgili bolǵan. Oda óziniń usınday ózgeshelikleri menen antik dáwirden búginge shekem dóretilip kelmekte.

Al, Shıǵıs qasidası bolsa mazmunlıq talapları menen birge formalıq zańlarǵa da qatań baǵınǵan. Qasida (arabsha – qasoyid) belgili tariyxıy shaxslar hám ullı waqıyalardı maqtap jırlawshı saltanatlı usıldaǵı lirikalıq janr. Qasida ǵázzel sıyaqlı uyqasadı (a-a, b-a, v-a, g-a, d-a) ádette, qasida kirisiw (nasib yamasa tashbib) penen baslanadı, soń súwretlewshı obyektke ótip, aqırında duwa hám de matlabiniń bayanı beriledi. Qasidanıń uluwmalıq kólemi 15-20 bayıttan kem bolmaydı. Ótmishte patshalar, ullı tariyxıy shaxslar, ullı tariyxıy waqıyalar, tábiyat kórinisleri, sharap, ıshqı-muhabbat, shayırdıń ózi jasaǵan ortalıqtan narazılıǵı yamasa óziniń ózgeshelikleri haqqında qasidalar jazılǵan. Sonday-aq, filosofıyalıq, satiralıq qasidalar da jazılǵan. Progressiv shayırlar óz kasidalarında ádalatlı patsha hám ullı insanlardıń pázıyetlerin maқтаǵan, ózleriniń ómir haqqındaǵı kózqarasların bildiriwge umılǵan. Mısalı, Alisher Nawayınıń Husayın Bayqaraǵa arnap jazǵan «Xiloliya» qasidası, sonday-aq «Tuxfatul afxor» («Pikirler sawǵası») atamasındaǵı kasidası belgili [4:483].

Batis hám Shıǵısta belgili bolǵan bul eki janr erte dáwirlerde qalıplesse de, olardaǵı tiykarǵı sıpat – maqtaw hám kóterińkilik táriyp janrınıń da baslı qásiyeti esaplanadı. Usı orında soraw tuwıladı: oda antik dáwirde, qasida orta ásirlerde, al qaraqalpaq lirikasınıń milliy janrı táriyp XIX ásirde qalıplesken be? Táriyp janrınıń qalıplesiwinde Shıǵıs ádebiyatınıń belgili dárejede tásiiri bar. Óytkeni, XIX ásir qaraqalpaq lirikasındaǵı dáslepki táriyp janrı úlgeri Ajiniyaz, Berdaq, Kúnxoja, Otesh shayırlardıń dóretiwsılıginde ushırasadı. Atı atalǵan shayırlardıń hámmesi de medreselerde diniy táliymat alıw menen birge, Shıǵıs ádebiyatın da tereń úyrenge. Shıǵıs klassikleriniń dástúrlerin ózlestirip, qaraqalpaq ádebiyatın bayıtqan. XIX ásir lirikamızda janr sıpatında qalıplesken táriyp sózi de shıǵısı arabsha sóz. Táriyp ataması óziniń etimologiyası boyınsha túrkiy tiller tárepinen arab tilindegi «tarif» sózinen ózlestirilgen bolıp, qanday da bir zattıń, waqıyahadıyseniń súwretleniwı, bayanlanıwı, sıpatlanıwı degen mánisti bildiredi [5:142].

Degen menen, táriiptiń lirikamızda janr sıpatında qalıplesiwine Shıǵıs ádebiyatı tásir etken bolsa da, onıń ádebiyatımızda lirikalıq janrǵa aylanıwında milliy ádebiyatımızdıń ornı ayırıqsha. XIX ásirde jazba ádebiyatımız qalıplesemenge shekem, basqa janrlar sıyaqlı táriyp janrınıń da belgileri folklorlıq dóretpelerde burınnan qalıplesken halında ushırasadı. Táriyp janrınıń belgilerin qaharmanlıq, ashıqlıq dástanlarımızda kóp ushıratamız. Folklorlarıwshı ilimpaz Q.Ayımbetov bul janr haqqında mınaday pikirlerdi keltirip ótedi: «Qaraqalpaq awız ádebiyatında bar ayırıqshalıq sóz kúshi menen jurttan ozǵan sheshendi, xalıqtı basqarǵan basshını, bayraqtan oǵan júyrikti, gúreste jıqqan palwandı, jurttan shıqqan sulıwdı maqtaw burınnan kiyatırǵan dástúr bolǵan» [1:149]. Ilimpazdıń bul pikirlerine tolıq qosılıwǵa boladı. Óytkeni, qandayda bir shaxstı saltanatlı túrde maqtaw barlıq qaharmanlıq dástanlarda ushırasadı. Máselen:

Aybatlansa batırlar da qorqqanday,
Qulı bolıp esikte ot jaqqanday,
Názer salıp kelbetine qarasań,
Turqın onıń som altınnan soqqanday [6:7].

Mısılǵa alınǵan qosıqta táriyp janrınıń belgilerin kóriwge boladı, onda Gúlayımnıń ataq-dańqı menen birge gózzalıǵı, minez-qulqı hám sın-sımbatı da kóterińki ruwxta

maqталǵan. Bul bolsa qaraqalpaq ádebiyatında táriiptiń janr sıpatında qalıplesiwinde Batis hám Shıǵıs janrlarınıń tásiiri emes, al milliy miyrasımız bolǵan folklorlıq dóretpeler baslı tiykar bolǵanlıǵın kórsetedi. Qaraqalpaq lirikasındaǵı táriyp janrı oda hám qasidadan uluwma estetikalıq kategoriyaları (maqtaw, kóterińki ruwx, saltanatlı táriyplew) menen parqlanbasa da, strukturalıq, formalıq ózgeshelikleri menen ajıraladı.

Oda janrı tiykarınan antik grek ádebiyatında qudaylardı maqtap jırlawdan baslanǵan. Oda Batista kanonlıq temalardı (qudaydı uluǵlaw, watan, turmıslıq hikmetler hám t.b.) jırlaytuǵın janr bolıp, qosıq usılı áste hám tez kóterińki xarakterde bayanlawǵa, tolıqlı qatarlar menen jazıwǵa ruxsat etilgen. Shıǵıs qasidası hám qaraqalpaq lirikasınıń táriyp janrlarında diniy qaǵıyda hám mádeniyatqa baylanıslı quday hám payǵambarlardı maqtawǵa ruxsat etilmegen. Qasida tek mazmunı menen emes, al qurılısı jaǵınan da qatań bolıp, a-a, b-a, v-a, g-a, d-a formasında keledi hám kirisiw bólimlerinen de ibarat. Al, táriyp qosıqları qurılısı jaǵınan biraz erkinirek. «Táriyiplerdiń qosıq qurılısı xalıq poeziyasınıń jaydarı úlgisinde bolıp, 4 qatarlı bántlerden, al 7-8 yamasa 10-11 buwınnan turadı, kóbinese a-a-a-b túrinde uyqasadı, kópshilik jaǵdaylarda bántler redifler menen juwmaqalanadı» [2:94]. Mısalı:

Ótirikti ras etip aytpaǵan,
Tuwrı joldan bas ketse de qaytpaǵan,
Námáhrámdi hasla joldas tutpaǵan,
Atı qaraqalpaq ellerim bardı [7:35].

Mısılǵa keltirilgenindey qaraqalpaq lirikasındaǵı táriyp janrı qasida sıyaqlı óz aldına forma hám qosıq qurılısına talap qoymaydı, lirikamızdaǵı basqa janrlar hám jaydarı qosıqlar sıyaqlı dástúriy uyqas, bánt hám buwınlar sistemasına túsedı. Táriyp jeke janr sıpatında qalıplesiwinde folklorlıq dóretpeler táriiptiń negizin quraǵan bolsa da, folklorlıq táriyp elementleri hám jazba ádebiyatqa táriyp hám forması, hám súwretlew usılları menen ajıraladı. «Folklorlıq dástúrdegi táriyp qosıqlarında, máselen, dástanınıń bas qaharmanı batırdı, sulıwdı, jer-suwdı táriyiplegen jırlarda, tolgawlarda, tiykarınan uluwmalasqan obrazdı beriw háreketi basım bolıp keledi. Jazba ádebiyatqa, jazba ádebiy dástúrde detallastırıw qásiyeti, usılı negizgi orındı iyeleydi» [8:166]. Ilimpazdıń pikirlerine tolıq qosılıwǵa boladı. Folklorlıq dóretpelerde uluwmalıq tipler, obrazlar hám dástúriy súwretlew qatań saqlanadı, al jazba ádebiyatqa táriipte bolsa avtor individual qatnas jasaydı hám jańa súwretlew usıllarınan paydalanadı, obyektke ózgeshe usılda maqtawǵa umıladı. Mısalı:

Perige megzer sıyaǵı,
Ayǵa megzer aspandaǵı.
Naǵıs tikken on barmaǵı,
Kesip tartqan sim yańlıdı.
Aqay qızınıń sárdarı,
Totı kózi jılwadarı [9:141-142].

Keltirilgen mısılǵa shayıır qız táriypin bayanlawda kórkemlew qurallarınan sheber paydalanǵan. Sulıwdıń gózzalıǵın, iybe-nazın, sın-sımbatın kórkem teńewler menen bayanlaydı. Qosıqtaǵı qızdıń barmaqlarınıń tartılǵan simǵa, kózleriniń totınıń kózine teńeliwi folklorlıq teńewlerden ózgeshe, bunda shayıır qız táriypin jetkeriwde teńewlerge dóretiwsılık qatnas jasaǵan.

Juwmaqlap aytqanda, XIX ásir qaraqalpaq jazba ádebiyatı qalıplesiwi dáwirinde lirikalıq janr sıpatında qalıplesken táriyp janrı estetikalıq kategoriyaları, kórkemlik hám formalıq ózgeshelikleri menen ayırıqshalanıp turatuǵın lirikalıq janrlardıń biri. Táriyp XIX ásirde jazba ádebiyatımız maydangá kelgen dáwirde qalıpleskeni menen onıń tıp saǵaları erte dáwirlerde payda bolǵan folklorlıq miyraslarımızǵa barıp taqaladı. Janrdıń lirikamızda kesh payda bolıwın jazba ádebiyatımızdıń basqa xalıqlar ádebiyatına salıstırǵanda kesh qalıplesiwi menen bahalaw kerek. Bul janrdıń lirikamızdıń basqa janrlarınan ayır-mashılıǵı sonda táriiptiń sańwlelendiriw obyektleri xalqımız, milliy qaharmanlarımız, úrp-ádetlerimiz, uluwma usı millettiń xalıqlıq, turmıslıq procesin jırlawǵa, maqtawǵa qaratılǵan.

Адебиетлар

1. Айымбетов Қ. Халық даналығы. –Нөкіс: «Қарақалпақстан», 1988.
2. Жарымбетов Қ. XIX әсир қарақалпақ лирикасының жанрлық қасиеттері хәм раўажланыў тарийхы. –Нөкіс: «Билим», 2004.
3. Литературная энциклопедия терминов и понятий. –Москва: НИП «Интелвак», 2001.
4. Бобоев Т. Адабиётшунослик асослари. –Ташкент: «Ўзбекистон», 2002.
5. Ўзбек тилининг изоҳли луғоти. Том 88. –Москва: «Русский язык», 1981.
6. Қарақалпақ фольклоры. Көп томлық. 9-13-томлар. «Қырқ қыз». –Ташкент: «Манавият», 2009.
7. Әжинияз. Таңдамалы шығармалар. –Нөкіс: «Қарақалпақстан», 1988.
8. Хамидов Х. Шығыс тиллериндеги жазба дәрежелер хәм XIX әсирдеги қарақалпақ шайырлары. –Нөкіс: «Билим», 1991.
9. Аяпберген Мусаев. Биринши май. –Нөкіс: «Қарақалпақстан», 1980.

REZYUME. Qoraqalpoq adabiyotida tarif janrining kelib chiqishi, shakllanish davri, qasida, qasida janrlari bilan o'xshash va farqli tomonlari qayd etilgan.

РЕЗЮМЕ. В каракалпакской литературе упоминаются истоки возникновения жанра тарийп (описание), период формирования, схожесть и различие с жанрами ода и касыда.

SUMMARY. The Karakalpak literature mentions the origins of the tariyp (description) genre, the period of formation, similarities and differences with the ode and kasida genres.

«ҒӘРИП-АШЫҚ» ДӘСТАНЫНЫҢ ҚАРАҚАЛПАҚ ХАЛЫҚ БАҚСЫЛАРЫНЫҢ МИЛЛИЙ РЕПЕРТУАРЫНДАҒЫ ОРНЫ

М.М.Есебаев – филология илимлері бойынша философия докторы
Әжинияз атындағы Нөкіс мәмлекетлик педагогикалық институты

Таянч сўзлар: достон, генезис, сюжет, мотив, фольклор, вариант, версия, образ, бақши.

Ключевые слова: эпос, генезис, сюжет, мотив, фольклор, вариант, версия, образ, бақши.

Key words: epic, genesis, plot, motif, folklore, variant, version, image, bakshi.

Қарақалпақ халқы көп ғана қахарманлық дәстанлар менен бир қатарда бай ашықлық дәстанларына ийе. Ашықлық дәстанлар қарақалпақлар арасында хәм басқа да туўысқан халықлар арасында узак ўақытлардан пайда болып қәлиплесип хәзирге шекем атқарылып келеди. Олардың ишинен халық арасына кең тарап, бақсылардың турақлы репертуарларына киргенлеринен «Ғарип ашық», «Саятхан-Хәмире», «Ашық-Нәжеп» дәстанларын айрықша атап көрсетиўге болады.

Усы қарақалпақ ашықлық дәстанларын көбирек үйренген алымлардың бири А.Алымов былай көрсетеди. Мысалы, «Арзы мектеби Арал этирапы диалектинде атқарыўшылық өнерин раўажландырғаны менен айырылады. Бул мектеп XIX әсирде пайда болғанына карамастан XVI-XVII әсирде жасап, дәретиўшилик мийнет еткен Жийен, Халмурат, Шанкот, Жийемурат, Ешбай, Ниязымбет, Ақымбет т.б. сыяқлы уллы жыраў, бақсыларының мектеплериниң раўажланған дәретиўшилик даўамы болып табылады» [1:142] - деп көрсетеди.

Қарақалпақ бақсыларының қәлиплесіўи дәўири Хорезмге көшип келиўи менен тығыз байланыста болғанлығын көрсетеди. Себеби, қарақалпақлардың тарийхый дереклерине қарағанда мысалы, «Волга бойларында Ноғай ханлығында жасап атырған қарақалпақлар, ол ханлық орыс патшалығының қысымынан ыдырағаннан соң, XVI әсирдің екінши ярымында Сырдарья бойларына көшип келиўге мәжбүр болады. Олар XVII әсирде Әмиўдарья бойларына келгеннен соң Хийўа ханлығы менен тығыз байланыста болады» [2:18] – деген мағлыўматлар бар. Соған қарағанда көбирек қарақалпақ бақсышылық өнериниң қәлиплескен дәўири Хорезмге көшип келгеннен кейин десек қәтелеспеген боламыз.

Белгили илимпаз Н.Дәўқараевтың көрсетиўинше: «Бул типтеги дәстанлар қарақалпақ халқының арасына XVII әсирден кейин, әсиресе XIX әсирдің ишинде түркменлер, Хорезм өзбеклері арқалы ямаса қолжазба түринде таралған. Қарақалпақлардың арасында XIX әсирдің ишинде узак жасаған түркменниң атақлы бақсысы Сүйеўден хәм Хорезмли өзбек Ешбай бақсыдан үйренген, солардың стили менен айтады», [3:322] – деп көрсетеди.

Дәўқараевтың пикири бойынша дәстанлар XVII әсирден кейин келген шығар деп көрсетеди, бизиң пикиримизше дәстанлар қайсы әсирде қәлиплескен болса яғный «Ғарип-ашық» дәстаны XVI әсирде қәлиплескен болса демек дәстанды атқарыўшыларда сол дәўирде қәлиплескен болыўы керек. Себеби,

дәстанды жаратыўшылар да оны атқарыўшылар да жыраўлар менен бақсылар болған. XIV-XVI-XVII әсирлерде жыраўлар хәкқында көп мағлыўматлар бериледи, демек бул әсирлерде жыраўшылық өнери раўажланып бақсышылық өнери екінши дәрежелі болып келген болыўы мүмкин. XIX әсирде жасаған классик шайырларымыз Күнхожа, Әжинияз Бердақлардың өзи де бақсышылық пенен шуғылланған. Демек, Күнхожа, Әжинияз Бердақ та бул бақсышылық өнерин кимнен болсада үйренген, олардың да устазлары болғанлығы анық. Демек, қарақалпақлар арасында бақсышылық өнери XIX әсирден бурын қәлиплескен, қайтама усы XIX әсирде қарақалпақ халқы арасында бақсышылық өнери көп таралған хәм раўажланыў басқышына көтерилген.

Бул пикиримизди бекемлеў үшін Қ.Мақсетовтың мийнетине жүзленемиз. Мысалы: «Бердақтың үйине мийман болып оның дослары Ақымбет бақсы, араллы Арзы бақсы, түркмен бақсысы Сүйеў, Өтеш шайырлар жийи келип туратуғын болған. Оның үстине олар бир неше мәртебе той мерекелерди де бирге саўған. Бул ўақыяларды Қ.Мақсетов 1957-жылы Хұрлиманның Аблатдин деген үлкен баласының хаялы Перне кемпирден жазып алған, Перне кемпирге Хұрлиман Бердақтың қызы айтып берген» [4:297.] -деп көрсетеди. Бул мағлыўматларға қарағанда бул XIX әсирде қарақалпақлар арасында бақсышылық өнери жүдә раўажланғанын көрсетеди.

Қ.Айымбетов та бул пикирлерди қоллап қуўатлап: «Қарақалпақ халық жыршыларының яғный бақсы, қыс-сахан хәм шайырлардың шығармалары менен репертуарлары XVIII-XIX әсирлерди өз ишине алып, бул дәўир Хорезм дәўири менен байланыслы екенлигин көрсете отырып, қарақалпақ бақсышылық өнериниң кең енжайғанығын атап өтеди» [5:107].

Усы XVIII-XIX әсирлерде бақсылар атқарған «Ғарип-ашық» «Юсуп-Ахмет», «Саятхан-Хәмире» дәстанлары менен «Гөрүғлы» дәстанының қарақалпақ бақсыларының турақлы репертуарларына киреди. Бул дәстанларды классик шайырларымыз Күнхожа, Әжинияз, Бердақлар да атқарған. Бул дәстан қахарманларының аты, ўақыялары, дәўири менен географиялық орталығы, қалалардың, жердин, суўдың атлары өзгермейди, өзгерсе де айтарлықтай емес. Бүгинги күнге шекем хәмме вариантларында сақланып қалған.

«Ғарип-ашық» дәстанының қарақалпақ бақсыларының репертуарынан орын алыўы жоқарыда айтқанымыздай Хорезм хәм Түркмен бақсыларының тәсири күшли болғанлығын көремиз. Бириншиден, әлбетте бул